

PRESENTACIÓ

El 19 de novembre de 2015 va morir a Polinyà (la Ribera Baixa), als vuitanta-sis anys, Josep Garcia Richart. Amb la seua mort desapareix l'últim supervivent de la tertúlia íntima de Joan Fuster, formada per tots dos, per Vicent Ventura i per Josep Iborra —que no s'ha de confondre amb les reunions que se celebraven a casa de Fuster, a Sueca, on acudia tantíssima gent per fer-li alguna consulta o simplement per conversar amb ell. Home modest i molt discret, Garcia Richart deixa inèdites una traducció íntegra dels Assaigs de Montaigne i diverses obres poètiques, a l'espera de les sorpreses que pugua deparar l'inventari del seu arxiu.

Com a contribució al record de la seua figura, *L'Espill* presenta en aquest número una tria de la correspondència que va mantenir amb Josep Iborra. D'aquest epistolari s'han conservat, o se n'han localitzat fins ara, un total de 48 cartes: 27 de Josep Garcia Richart, totes mecanografiades, i 21 de Josep Iborra, totes manuscrites. N'hi ha quatre, dues del 1968 i dues més del 1969, que Garcia Richart va escriure des de Sevilla, on va estar destinat per motius de treball, però no s'han trobat les que Josep Iborra l'hi va enviar. Les altres cartes conservades es van escriure totes durant els estius del 2005 al 2010. Durant la resta de l'any no es cartejaven, perquè es veien sovint, gairebé totes les setmanes. Garcia Richart va iniciar aquesta correspondència pel juliol del 2005 per combatre la solitud i mantenir el contacte amb el seu amic, que passava l'estiu a Navajas, un poble de l'Alt Palància. La mort de Josep Iborra, el febrer del 2011, la va interrompre per sempre més.

El lector podrà apreciar que es tracta d'un document d'un enorme interès, humà i literari alhora. Tots dos de la mateixa edat —eren del 1929—, amics des de feia tant de temps, intercanvien reflexions sobre músiques i llibres, i fan balanç de diversos aspectes lligats a la seua experiència vital.

Com que es tracta d'un epistolari d'una certa extensió, s'ha decidit de publicar-ne una tria. S'hi han deixat de banda algunes cartes i alguns fragments que contenen crítiques bastant contundents de diverses personalitats actuals del nostre món cultural. Les garrotades que reparteixen tots dos, expressades en el context d'una conversa íntima, poden ser divertides per al lector, però no tant per als damnificats.

He d'agrair a Elena Nogueroles, neboda de Josep Garcia Richart, l'ajuda que m'ha prestat en l'edició d'aquesta correspondència.

Enric Iborra

JOSEP IBORRA A JOSEP GARCIA RICHART

Navajas, 29 juliol de 2005

Benvolgut Richart:

M'he endut una bona alegria quan, en obrir el sobre, m'he trobat amb una carta teua. He tingut, a més, la sensació que bufava un ventet del passat, d'aquells anys —en fa tants!— en què nosaltres, el nostre quartet, ens cartejàvem. Ara, em dius, estàs sol com un mussol i et conteste perquè et trobes una mica acompanyat, com jo escrivint-te.

Sí, he llegit l'article de Sam Abrams, me'l va portar el meu fill. M'hi tracta molt bé, com m'han tractat els qui han escrit alguna cosa sobre el llibre.¹ [...] Em dius que puc estar-ne satisfet —i tant!—, i que tu per la teua part —«per la part modesta que em toca»—, n'estàs també. Això forma part, no en dubtes, de la meua satisfacció. Perquè el que em neguiteja és que els dos amics nostres no han pogut veure el llibre. Ventura, segur que hauria dit que era genial, i Fuster, que n'estava content. Són aquestes reaccions el que he trobat a faltar. He fet tard. Ara, carregat ja d'anys i «con un pie en el estribo», com deia el pobre Cervantes, no puc evitar la impressió que el llibre ha aparegut solitari (a més de ser un solitari). I, si se n'hi afegeix algun més, la situació serà la mateixa. Ja no té remei.

Bé, excusa'm aquest *lamentoso*. El llibret de Rilke² i companyia de què em parles, m'agradaria llegir-lo, si me'l deixes. La impressió que has tret d'Europa —la merda que és ara— és la pura veritat. És la sensació que un té quan llegim aquella gent de ploma de la primera part del XX, sobretot quan parlen de les seues coses, del seu món, del que hi feien i pensaven. El llibret que em vas deixar de Steiner ja anava en el mateix sentit i ens feia enyorar per contrast aquella època. Hi ha un llibre de Stefan Zweig que tinc en una versió castellana i en una altra, més nova, en català. No recorde ara si el títol és *El món d'ahir* o *Autobiografia...* El fet és que és una obra molt interessant per veure per dins l'Europa que aquest home va viure i que, quan l'escriu, considera ja acabada. Què diria ara, si visqués? Si no la coneixes, ja te la passaré perquè val la pena.

¹ Es refereix al seu llibre *Inflexions*, publicat per Bromera el 2005, que havia guanyat el Premi d'Assaig Mancomunitat de la Ribera Alta 2004

² En una carta del 15 de juliol de 2005, Garcia Richart li havia parlat del llibre de Carl J. Burckhardt, *Una mañana entre libros. Un insólito encuentro con Rilke*, Abada editores

El fet és que *aquesta* Europa ja no és *aquella* Europa, sinó purament i simplement que ja no és Europa. És curiós, sembla una burla que siga ara quan més se'n parla, amb moneda única i tot. És un mercat i prou, fins i tot pel que fa als llibres. Usar i tirar. És la consigna americana. I a nosaltres, infeliços, ens ha tocat viure aquesta davallada. En fi, deixem-ho córrer, com tantes coses més...

Bé, s'acaba el paper. Tu et queixes de la teua atrotinada màquina. Jo, amb més raó, d'aquesta lletra meua, poc llegible. No sé escriure a màquina! Quina barbaritat! Porta't bé i una forta abraçada,

Pepito

2

JOSEP GARCIA RICHART A JOSEP IBORRA

València, 28 de juliol de 2006

Benvolgut Iborra:

En efecte, vaig fugir de València per la vinguda del Papa. Encara que després va resultar el que va resultar. Res de milió i mig de persones. Amb 250.000 es van arreglar. De tota manera, l'ambient urbà no convidava a quedar-s'hi. Les aglomeracions, siguen pel papa o per la mama, em foten. Vaig anar-me'n a la caseta divendres i vaig tornar dilluns. Per cert, que vaig aprofitar bé el temps. Allà hi ha uns llibres que va portar el meu germà. Després d'escorcollar-los, em vaig posar a llegir. Primer, una novel·la de Julien Green (*Cada hombre en su noche*, en castellà, o una cosa semblant). Em va decebre. Després un Truman Capote: *Desdijuni amb diamants*. Em va agradar. La immediatesa d'ambdues lectures em va fer pensar en la cara i la creu de fer literatura. A continuació, una lectura més «lleugera», però agradable de llegir: *La ferida del temps*, del senyor Priestley. Va seguir una altra novel·la: *L'honor perdut de la senyoreta Caterina Blum*, de Heinrich Böll. Un estil directe, sense històries i ben precís. Un bon relat. I encara vaig tenir temps per començar *Canaima* de Rómulo Gallegos. Només vaig llegir-ne set capítols. Pensava continuar-la aquí, però la vaig oblidar (de dur-me-la, vull dir). Una petita sorpresa per a mi. La lectura anava molt bé, però m'hauria calgut un diccionari d'americanismes (del sud, naturalment). En fi, tot plegat, una veritable barbaritat, no creus?

A tot això, aquestos dies vaig perplex i liat amb el senyor Goethe. Per què aquest home no m'ha de caure bé? I és el cas que, al principi, no em passava. Potser per allò (te'n recordes?) de

Tornáis de nuevo a mi, hermosas imágenes flotantes,
que triste y melancólico un día contemplé...

És clar, era el Goethe de don Teodoro i el seu *Faust*, o el que fóra. Però després, *mysterium fidei*, li vaig agafar una certa mania. He llegit les *Converses amb Eckermann*, i ha minvat una mica la cosa, però no del tot. És absurd. Jo puc prescindir per pura antipatia personal, i ho he fet, del senyor Cela o el Vargas Llosa, i això no em produeix mala consciència. En Goethe, naturalment, és distint. És un geni i un home important, diuen gents molt respectables. I jo m'ho crec, però m'agradaria comprovar-ho personalment. I no estic en condicions de fer-ho, perquè l'he llegit molt poc: el *Faust* de don Teodoro, el *Werther*, *Les afinitats electives* (que no vaig acabar), alguns poemes (amb no massa atenció) i ara les *Converses*. I no recorde ara si alguna cosa més. Tinc la traducció catalana de *Faust*, que no he llegit, en part per culpa teua, perquè em vas dir que no era massa bona, la traducció.³ Però ara, m'animaré i la llegiré. Per algun lloc tinc, a més, *Poesia i veritat*, però incompleta. Ara, tinc la impressió que com a escriptor a soles, no hi ha prou fonament per dir que és un geni. Ja en parlarem, si vols, d'això. Per cert que m'hauria agradat tenir a mà les teues *Inflexions*, perquè hi parles, però crec que més d'Eckermann que de Goethe (ai, la memòria!), però les tinc a Polinà.

Parlant d'una altra cosa. Perquè veges que sóc un home obedient, he comprat *Das lied von der Erde*, o siga, la *Cançó de la terra* del Mahler. No he escoltat el disc encara (el vaig comprar ahir). La versió és per Kathleen Ferrier, un tenor polonès, un tal Patzak i la Filharmònica de Viena amb Bruno Walter. La coneixes? Supose que estarà bé. Em dóna una mica de por (és una versió remasteritzada ADD mono), per si no ha resultat massa bé. Una anècdota que porta el llibret ja m'ha disposat favorablement. Copie: «Vers la fin, bouleversée par l'émotion, elle (la Ferrier) fondit en larmes et omit le dernier "ewig". Quand elle s'excusa auprès du chef d'orchestre d'un tel manquement professionnel, il lui fit cette belle réponse: Chère Mademoiselle Ferrier, si nous étions tous des artistes comme vous, nous aurions tous été en larmes». Tu creus que això passaria ara? Ho dubte. Per cert, una notícia lamentable: *Musica Antiqua*, de Goebel, s'ha desfet, i ja no existeix. El que no sé és per què.

Et parlaria de política, però em dóna oix. L'últim afer és la comissió parlamentària sobre l'accident del metro. L'actuació del PP ha arribat a un desvergonyiment tal que la societat d'aquest país (no gose posar-ho en majúscula), si fos mitjanament sana, enviaria aquests tipus a l'Antàrtida en samarreta i calçotets. No creus que caldria un Chamfort? O uns quants. Per exemple (i va de francès): «Lorsque l'on considère que le produit du travail et des lumières de trente ou quarante siècles, a

³ Es refereix a la traducció al català del *Faust* de Josep Lleonart, publicada el 1938. N'hi ha edició actual en Proa

été de livrer trois cents millions d'hommes répandus sur le globe à une trentaine de despotes, la plupart ignorants et imbéciles, dont chacun est gouverné par trois ou quatre scélérats, quelquefois stupides, que penser de l'humanité, et qu'attendre d'elle à l'avenir?» El que podem esperar, ja es veu.

Per cert que he trobat un refugi millor que Irlanda o Cap Verd. Són les illes Aran o Aaran, al nord-oest d'Irlanda. No apareixen ni en el mapa i el turista hi és una bèstia desconeguda.

Bé, ja n'hi ha prou. Ja t'he proporcionat un bon somnífer per a unes quantes migdiades. Jo seguec aquí, a València. No sé res de ningú. Que estigues bo i la tranquil·litat us acompanye. Una abraçada,

Richart

3

JOSEP IBORRA A JOSEP GARCIA RICHART

Navaixes, 10 d'agost de 2006

Benvolgut Richart:

Molt bé! Bravo! Ho dic no sols perquè t'has decidit a comprar la *Cançó de la terra*, sinó perquè has triat la millor que podries trobar. Només la presència de Kathleen Ferrier ja és tota una garantia. Quina dona i quina cantant! Jo, a casa, quan pose algun disc d'ella, dic que està cantant la meua núvia. Té una veu com-movedora, entranyable, profunda. És exactament la cantant antidiva, antivirtuosa, antiartifíciosa. És l'ànima del seu cos. I d'una modèstia exemplar... I no continue. Tu, què en penses, d'ella i de l'obra? Segur que com jo. He comprat tots els discos que he trobat d'ella, sempre tan fonda. L'anècdota que em contes de Bruno Walter no la coneixia, però me la crec.

Em parles de Goethe. Quina casualitat, o quina telepatia! Perquè resulta que aquests últims dies he estat en tractes amb ell. M'he llegit, a penes puc dir que l'he rellegit, ja que me'n recorde ben poc, el *Faust*,⁴ les dues parts. La veritat és que ara m'he quedat perplex amb la lectura que n'he fet. Ja, d'entrada, no em convenç gens el títol, perquè no respon a la realitat. En la primera part, Faust hi apareix, hi és, però costa de creure que siga Faust, el Faust que té un pacte amb el dimoni per esdevenir jove, viure en plena joia. Això no ho veiem en l'obra, perquè no el veiem en acció, mogut pels nous poders. Fugaç episodi amb Margarida. I sempre es mostra

| ⁴ Josep Iborra va fer aquesta lectura del *Faust* en la traducció al castellà de José María Valverde

malhumorat i un poc irritat amb Mefistòfil, que tampoc actua com un dimoni, sinó com un compare irònic i graciós.

El mal s'agreuja en la segona part. Ara sí que Faust n'ha desaparegut pràcticament. Hi apareix esporàdicament, poques vegades i menys encara d'una forma rellevant. L'obra és un conjunt d'escenes soltes, inconnexes, una fantasmagoria fabricada per Mefistòfil, sense que es pugui saber a quin cap treuen tots aquests fragments mitològics, totes les intervencions de múltiples figures del món clàssic de Grècia. Ara, m'ho he passat bé llegint aquests versos bells, nobles, elevats com era el propòsit de Goethe. Però Faust, on està Faust? D'on hem tret tot allò de l'esperit fàustic, demoníac? M'he llegit el pròleg de Valverde —sempre llegesc els pròlegs després de llegir l'obra— i no em dóna clarícies o observacions per descavalcar d'aquesta reacció meua, que no respon a la recepció general. Una obra gens diabòlica, amb un dimoni que no passa de ser un mag. Ell sí que està present en aquesta segona part, però en realitat és un pobre diable que no sap actuar quan ho ha de fer, d'acord amb el seu paper. I perd la partida. I no sé perquè aquest Faust mig lúcid és rebut en una mena d'ascensió, plena d'àngels, presidits per la Verge Maria. Goethe es volia clàssic, però es queda en ser un gran *classicitzant*. A més, ho volia saber tot —i en sabia—, s'oposava a Newton, era un *connaisseur* en art, i en tantes coses més. Es volia noble, elevat, objectiu. Era un tipus extraordinari, però jo no puc evitar —com tu— de veure'l un poc antipàtic. O si vols, l'admire, però no en sent simpatia. I menys encara quan pense en Schubert, que li envià uns poemes que havia musicat i no li va fer ni cas. Monstruos.

Bé, n'hi ha per a donar i vendre, precisament perquè era un tipus excepcional. Però ho deixo estar perquè ja t'he donat prou llauna goethiana. I no es pot parlar amb presses i compulsivament d'aquest senyor. Li demane perdó, a tu i a ell.

Una forta abraçada,

Iborra

4

JOSEP GARCIA RICHART A JOSEP IBORRA

València, 27 d'agost de 2006

Benvolgut Iborra:

Per fi, fa deu o dotze dies, l'amic Palàcios va donar senyals de vida. Em va telefonar per dir-me que li havien fet una sèrie de proves (ja saps que últimament no anava bé per mor d'una mena de colitis persistent) i encara no en sabia el resultat. Però la primera impressió és que tot semblava normal. Quan sabia el resultat, ja me'l diria. I fins avui, ja no he tornat a saber res més.

I anem una vegada més al senyor Goethe! Una qüestió preliminar quant a la seua lírica. Un goethià convençut com Priestley (és el que tinc més a mà) diu que la seua lírica ha sobreviscut i té encara frescor i delicadesa, però per a ser un mestre de la literatura universal fa falta alguna cosa més que uns pocs poemes. És un bon poeta, diu, però, on són les supremes realitzacions, l'obra sòlida i perdurable que li valdrien un lloc al costat d'Homer, de Dant, de Shakespeare?

Una vegada dit això, anem a la teua opinió sobre *Faust*. A mi em sembla una opinió ben potable, i potser es podria fonamentar amb el que diuen alguns senyors molt saberuts. Crec que és una idea molt estesa i acceptada que *Faust* està bastant per sota de *Hamlet* o *Don Quixot*, i que Goethe no tenia un talent dramàtic massa notable. El mateix Priestley diu literalment que no se'l pot considerar un gran autor teatral i que, *fora d'Alemanya*, el seu teatre a penes es representa. Amb tot, ningú no s'ha fet, que jo sàpiga, la pregunta que tu et fas: d'on hem tret tot allò de l'esperit fàustic, demoníac? Jo no ho sé, naturalment, però, si se'm permet, tinc les meues sospites sobre per on ha anat la cosa. Sospites que no puc, ni podré, fonamentar. He tret aquesta idea d'unes consideracions de Valverde (extrapolant-les, clar) sobre Hölderlin. Valverde diu que el senyor Heidegger (beneit siga Déu) va fer, volia fer, de Hölderlin un poeta metafísic —fins i tot aquesta idea, d'alguna manera, sense saber res del treball del filòsof, ha pesat en mi, curt lector de Hölderlin—, quan no ho va ser en absolut. Per què no ha de passar igual amb l'esperit fàustic? Abans he subratllat el «fora d'Alemanya» de la frase de Priestley. Precisament dins d'Alemanya, crec, s'hauria de buscar el fil: la creació d'aquest «esperit» potser es deu a la mania conceptualitzadora dels teutons, de la que el senyor Heidegger ens donava un exemple. I calle ja, perquè crec que m'he ficat en un embolic en què no tinc ni veu ni vot. Tot comptat i debatut, sempre em pesa el judici d'un seu amic (de Goethe), Schiller: «No té un moment d'efusió ni amb els seus amics més íntims; és impossible d'agafar-lo per cap costat; crec, efectivament que és un egoista de dimensions considerables».

Parlem una mica de Mahler. Reconec, d'entrada, que no sóc imparcial. Almenys, de moment, no m'és possible formular una opinió mitjanament objectiva. Ja saps, o t'ho dic jo ara, com m'és de difícilós pair aquesta música. Ni tan sols m'he preguntat fins ara per què. (Què hi farem, amb les meus limitacions!) Ignore completament l'aspecte tècnic, valga la paraula, de la música. Al respecte, sóc un complet analfabet. A mi això dels intervals d'una quarta, una segona tombant (per al desig ardent) i una tercera menor ascendent (espai i solitud) i d'una frase pentatònica de tres notes, etc., etc., em deixa *in albis* i no em diu res. L'únic criteri que tinc per jutjar la música és el plaer que em dóna, i prou. Absolutament insuficient, perquè la meua

ignorància musical fa, sense dubte, que se m'escapen molts plaers. A més de tot això, he escoltat les cançons una sola vegada, tret de l'*Adéu*, i confesse que més per sentir Kathleen Ferrier que la música de Mahler; que ell em perdone, si vol. L'emoció de sentir la seua veu un any abans de morir, sabent ella el poc temps que li quedava, no em deixà indiferent i em potenciava el trist plaer d'escoltar-la. Massa emotiu tot, com veus, a l'hora de fer judicis. Per cert que aquests dies he estat escoltant-la en uns *Songs of British Isles*, uns recitals magnífics: 74 minuts amb la seua veu!

Tinc ara mateix la sensació que hauré dit bastants desficacis, però també tinc la seguretat que me'ls perdonaràs.

La carta em sembla que és una mica llarga, no? Però, davallant del cel a la terra, no vull deixar de contar-te algunes coses. Una, que ja no es pot veure TV3 com abans. El govern de Sa Majestat ha atorgat el canal 37 (que és per on arribava) a la Sexta, i ens hem quedat en blanc. Es pot veure per Televisió Digital Terrestre (TDT), però adquirint un descodificador i posant no sé què a les antenes (a les col·lectives). Aquí, a la meua finca, encara no s'han dignat posar res. Així que ni amb descodificador. A la pròxima reunió de propietaris, ho plantejaré. I una altra cosa és que al Corte Inglés han canviat de lloc la secció de discos. He fet una primera visita i allò era un desastre, un autèntic caos. Ja veurem si s'organitza un poc.

Més coses podria contar-te, com que [...] l'il·lustre acadèmic don Francisco Brines va retre visita a l'honorable Camps, etc. Per altra banda no vaig poder donar-te la notícia de la mort de Toni Mestre, perquè la meua carta va anar a la bústia la vespra de la seua mort. De tota manera, ja t'enteraries.

I acabe perquè estic una mica cansat i, a més, no vull abusar del teu temps. Suppose que encara tardaràs una mica a venir. Jo, ací estic. Records a la Joana i una abraçada,

Richart

5

JOSEP IBORRA A JOSEP GARCIA RICHART

Navajas, 12 de setembre de 2006

Benvolgut Richart:

Estic desolat per la teua resposta, poc satisfactòria sembla, davant la *Cançó de la terra*. Però, també, n'estic perplex, perquè no ho acabe d'entendre; no sé quins factors hi ha pel mig, no sols davant aquesta peça, sinó en la teua reacció, en el teu cas, respecte de tota la música moderna a partir de Schubert. Consulte la meua experiència i la contrasta amb la teua i no m'explique per què a mi m'agrada el que

s'ha escrit des de Schumann i Brahms, passant per Wagner i Bruckner, i continuant amb Stravinsky (la seua primera etapa), Béla Bartók, Janáček, Schoenberg i Alban Berg, Debussy, Ravel o Mahler (les seues simfonies no són sempre bones) i, tancant la paraeta, Messiaen, Berio i algun més. Fins i tot —n'he de tenir vergonya— hi ha coses de Txaiovski que em plauen. Però resulta que sóc feliç amb Monteverdi, amb la trinitat, santíssima, de Corelli, Biber, Buxtehude, amb Bach i Scarlatti i tants d'altres de la tropa preromàntica. Aleshores, què em passa a mi, o què et passa a tu? Qui dels dos és un monstre? O ho som tots dos? Tu no vols saber res de Wagner. Jo tinc temporades que ell i els altres simfonistes em cansen, i, en canvi —i això m'acosta a la teua posició—, els Monteverdi, Biber, Haydn, etc., *no em cansen mai*. Això podria ser un argument a favor d'ells i en contra dels «altres». I a favor teu.

Ara, el problema no és qui té raó, això no tindria sentit. El problema és que no trobe cap explicació, ni pel que fa a mi, ni pel que fa a tu. Més encara perquè resulta que t'agraden les simfonies de Beethoven i de Schubert, que estan darrere de compositors posteriors, que excomuniques. És cert que hi ha un gran bot dels uns als altres: les estructures ben definides de la música simfònica de Haydn, Mozart, Beethoven i Schubert, es dissolen en composicions més lliures i variades. Però també això, amb la riquesa melòdica, la varietat de temes i de ritmes, i de timbres, resulta atractiu. És un *discurs* que flueix —quan no s'estanca i es fa pesat, avorrit, reiteratiu. I pel que fa a la música de cambra la meua adhesió és, en general, incondicional. Així i tot, de Schumann a Messiaen, es pot dir que és una música impura comparada amb la dels segles XVI i primeres dècades del XIX. En tota la música aquesta la melodia és més rara. En els casos més purs neix de la mateixa harmonia. I bla, bla, bla. Perquè jo sóc tan analfabet com tu pel que fa al llenguatge tècnic dels conservatoris... És el que passa amb Biber. L'estic escoltant aquests dies per La Romanesca.⁵

I tornem, per acabar, a Goethe. Em tranquil·litza que cites gent que no el considera un bon dramaturg. Ni tan sols era un dramaturg. Pel que fa a la seua persona, el judici de Schiller que em comuniques va a missa, encerta en el blanc. Aquest caràcter, egoista i reservat, ja es nota llegint les *Converses amb Eckermann*, o la *Correspondència* amb el mateix Schiller.

Què ha passat amb el Corte Inglés? L'altra notícia que em dones, de TV3, no és gens bona. I per si no ho sabies, hi ha el desastre climàtic. En tot l'estiu no ha caigut aquí ni una gota. L'11 de setembre ha estat celebrat com calia. Els altres morts —en nombre infinitament més gran— no tenen data.

| ⁵ Grup instrumental de música barroca

Bé, acabe, el temps vola i en quatre dies més ja cal pensar a tornar a València, l'Atenes del Mediterrani. Records de Joana, que agraeix els teus.

Una abraçada,

P

6

JOSEP GARCIA RICHART A JOSEP IBORRA

València, 17 de setembre de 2006

Benvolgut Iborra:

Et conteste ràpidament, perquè pense que aviat tornareu a «la ciudad más viva del mundo», segons diuen els astres.

M'ha sorprès una mica la teua carta. Però anem a pams i no a vares, a veure si m'aclare jo mateix.

1) Et preguntes pels factors que poden haver donat lloc a la meua «reacció» davant tota la música moderna. Bé. Jo crec que no n'hi ha, de reacció, si més no amb un caràcter general. Potser, simplement, que l'he escoltada poc, massa poc. A mi també m'agraden, per exemple, Chopin (Liszt, no; l'abomine), o el que he sentit de Jánáček, o Dvořák, o Stravinsky (per cert, té un *In memoriam Dylan Thomas*, que no he vist mai ni sé si està gravat) i altres que ara no són al cas. És igual. Allò important és que hi ha una evident escletxa en la meua «reacció». Potser el meu defecte rau en els «abomine» i a no esforçar-me a comprendre les coses com són. Una mica tard, això de l'esforç.

2) Qui dels dos és un monstre?, et preguntes. Amb calma, jo t'ho diré: tu. Però en sentit positiu, com ara es diu. En el sentit mateix, per exemple, que un futbolero diria que Ronaldinho és un monstre de la pilota. Queda clar?

3) Quant a la pregunta que et fas («he de tenir vergonya?»), encara que siga retòricament, és absurda. És clar que no se n'ha de tenir, de vergonya, ni tu, ni ningú. I si algú arribés a dir-te, per aquest motiu, «no tens vergonya?», el pots enviar tranquil·lament a fer punyetes. Ni tu deus formular-te-la ni «por pienso», que deia el gordo.⁶ En tot cas, per a mi, ho dic sincerament, és un gust i un plaer molt més complet que no el meu, sense anar més lluny.

⁶ Els membres de la tertúlia de Joan Fuster es referien a Vicent Ventura com *el gordo*. A Fuster, li deien *el genio*

4) Les persones, totes, tu i jo i la taquillera d'un cine, tenim un límit. Imposat per la naturalesa, del que som conscients o no. Si en som, de conscients, o si l'hem fixat nosaltres mateixos, millor. La diferència, important, és que aquest límit no és igual per a tots. Tot intent de travessar aquest límit és, sempre, un fracàs. Venia al nostre cas. Si el meu límit és, per exemple, a cinc centímetres o kms., com vulgues, el teu és, com a mínim, a deu. (I no ho dic per donar-te la «coba» o per falsa humilitat.) Les coses són com són, i no cal esgatinyar-se per això.

5) Per últim, i prèvia petició de perdó, et faré una confessió. I la faig prevalent-me de la nostra amistat. Tu saps que ets el millor amic que em queda. En tinc altres, d'amics, i bons, però no com tu. A tu puc gosar dir-te coses que mai no gosaré dir a cap altre. Però deixem-nos de preàmbuls. La meua confessió no té res a veure amb els meus «problemes» musicals, però sí amb el tema del límit. És una qüestió paral·lela que serveix d'exemple, un bon exemple. De jove, tenia l'aspiració d'arribar a ser poeta, un poeta discret, si més no. (Bé, un bon poeta.) Vaig escriure uns primers versos, en castellà, que segons amables i encoratjadors parers d'alguns amics, anaven enfilats per un camí diguem-ne que prometedor. Aquests primers versos ja no els tinc. No els he trencat. Els guarda el meu amic Juan Mollà, vés a saber per què. Fins i tot, no fa massa temps, em va dir si volia publicar-los. La negativa fou immediata. Potser la meua mesura, el meu límit, és distint al d'ell. Per altra banda, ja ni me'n recorde de quins versos són. El cert és que vaig arribar a un discret domini, a part de la llengua, de la tècnica poètica castellana, que encara avui m'astora. Ho dic perquè, aquests últims temps, repassant i trencant papers vells, m'he trobat que vaig fotre un poema de gairebé 300 hendecasil·labs, o més, d'una tirada. He quedat estupefacte. Fins que vaig ensopegar amb una doble crisi. Primer, la dels 30 anys, any amunt any avall, en què o fas el salt definitiu o et quedes empantanegat de per vida. I, segon, l'idioma. Va arribar un moment en què els versos, solts, em sortien en català, un català ben malaltís. Ni me l'havien ensenyat, ni el sabia. Vaig quedar immers en un procés, per altra banda prou desordenat, d'auto-didacte, sempre insuficient i molt llarg. Si encara avui no en sé, de català! A mesura que he anat envellint, he anat prenent consciència, d'una manera natural i sense històries, del meu límit. Vaig fer, de tota manera i de tant en tant, ratlles curtes, una sota l'altra, com deia el nostre rector Espasa. I en faig encara, perquè m'agrada i tenint en compte el límit sempre. Però són per a mi sol. No em preocupa si són bons o dolents, els versos, però no tinc la temptació de travessar cap límit ni l'ambició de «comunicar» res als altres. Tot s'acaba en la meua persona. Allò que diuen que sempre s'escriu per a un públic, per publicar-ho, és sense dubte veritat, però no per a mi. Estrany? Sense dubte, vist com van aquestes coses. De tota manera, no em

manquen crosses en què apuntalar-me. Hi és, ni més ni menys, el senyor Petrarca. No escriu el *Secretum* «ni per treure'n glòria, sinó per tornar a sentir, cada vegada que em vinga de llegir-lo, aquella dolçor que vaig sentir... [quan el va fer]. Tu doncs, llibret, defuig la companyia dels homes i acontenta't de romandre amb mi». I Dostoievski (bé, un seu personatge): «Si no és per a cap públic, per quin motiu se m'ha acudit escriure? Hi ha alguna cosa d'estimulant; seré més crític amb mi mateix i poliré més l'estil. A més a més, és possible que l'escriptura em produeixi de veritat algun alleujament».

El que en aquests senyors pot semblar una fal·làcia, per a mi és el parenostre.

I ja està bé. Perdona la dissertació, em tem que una mica impúdica, encara que estic segur que em perdonaràs.

Saluda, com sempre, la Joana. Una abraçada i fins aviat,

Richart

7

JOSEP IBORRA A JOSEP GARCIA RICHART

Navajas, 27 de setembre de 2006

Benvolgut Richart:

No, de moment no pense tornar a València. Depèn de l'oratge. Aquests dies fa un sol esplèndid i un airet fresquet, agradable. Fa poc va ploure, però com de visita, per quedar bé. A mi m'agrada veure caure la pluja, el temps boirós més que els dies assolellats, sobretot si duren molt. Em cansen, m'enlluernen i pense en els dies dels països del nord, tan verds i mullats. És clar, si jo hi visqués, m'agradaria buscar com un víking el sud, el mar i torrar-me al sol. Però com que visc al sud...

Ja s'han acabat les festes del poble. Hem tingut una setmana cultural que ha acabat amb la festa de la Virgen de la Luz, que n'és la patrona. Després, la setmana de les vaques... No n'he vist cap.

Dius que tens, com tots, límits i que tractar de travessar-los «és sempre un fracàs». Efectivament, però em fa la impressió que els límits de què parles es refereixen a la capacitat que cadascú té. En aquest sentit, l'únic que es pot fer, si un no és un insensat, és posar-se de puntetes. És l'explicació que dónes a propòsit de la teua solució amb la música moderna. Crec, però, que n'hi ha una altra, que no vaig tenir en compte en els interrogants que et vaig fer. I és entendre els límits en el sentit, no incompatible amb el primer, que és considerar-lo com a constitutius de la *naturalesa* de cada home. Dic «naturalesa» i no «caràcter», perquè crec que apunta a una realitat més radical. Són límits que defineixen la nostra personalitat i determinen o orienten les nostres opcions.

Vull dir que si a tu no t'agrada Wagner, per exemple, no és perquè ets incapaç de comprendre'l, sinó perquè no concorda amb el que tu ets, no hi estàs emparentat. I si jo m'ho passe bé amb ell no és perquè dispose d'una obertura més ampla, sinó perquè la meua naturalesa —i ara l'argument va en contra meua— és més indefinida, més *flou*, amb límits que no limiten. Per això estic obert —i això no és bo ni saludable— a tots els vents, i no solament pel que fa a la música. M'atrauen els llibres no sols de literatura, en totes les seues formes, sinó també els de filosofia, d'història, de lingüística, de divulgació científica... (Ara, en els punts suspensius no entren els llibres de cuina.) És clar, de fet, com és natural, no pot ser d'altra manera i la cosa queda reduïda a ben poc, ja que hi entren en joc molts límits. Però el que et vull dir és que aquestes diverses inclinacions, intenses, ansioses, hi són, els ulls se me'n van darrere autors que volen massa alt. No hi ha temps, no hi ha temps, no hi ha forces, i en canvi... Encara que tinc l'edat que tinc —en això coincidesc del tot amb tu— encara tire per molts costats, me'n vaig com un xiquet darrere del primer que passa tocant la flauta.

Ara bé, a més d'aquests límits que en podríem dir intrínsecs, n'hi ha d'altres extrínsecs, accidentals, circumstancials, que em porten a la teua «confessió» —gràcies. En el cas concret teu a què et refereixes, és el de la dificultat de passar del castellà al català; posats a escriure en la llengua amb què volíem escriure, calia aprendre-la i això era un límit criminal. Em referesc, si més no, als anys cinquanta, sense gramàtiques, sense diccionaris, sense llibres suggestius de lectura en català. Era un fotut «accident», un trauma. Jo vaig tractar d'estudiar la gramàtica en un llibret de la Barcino, *El català en vint lliçons*, que no vaig poder pair per molt que m'hi vaig esforçar, de tan sec i inaccessible que era. Després les coses van anar canviant en un sentit més favorable, així i tot la dificultat —el límit— no ens la podíem treure de damunt: pels castellanismes, per les faltes d'ortografia, per no dominar la llengua si és que volíem escriure-la bé. Era un límit que calia i es podia «travessar», però n'hi havia d'altres que entrebancaven aquesta decisió: als trenta anys, que tu dius, quan un s'ha de decidir en un sentit o altre, eren els anys de les oposicions, de guanyar-les, d'exercir el paper corresponent. És un drama que Fuster no va patir en aquest sentit, ja que el va superar aviat. Encara jovenet, ja s'havia llegit el *Glossari* i moltes coses més. I, fonamental, es decidí pel treball de llegir i escriure.

De totes formes potser hem exagerat una mica les dificultats d'escriure en català com Déu —o Fabra— mana. Al capdavant, en nosaltres, era una llengua viva, que parlàvem, que *sabiem*. Ara, a pesar de tot, tu has arribat a traduir els *Assaigs* de Montaigne i no tens per què sentir-te limitat per aquest costat. Ni tampoc per l'altre, el de la teua capacitat a l'hora d'escriure versos. Però tu dius, si encara no

en sé, de català! I dius que amb els anys has anat prenent consciència dels teus límits, «del meu límit». Però això és positiu, perquè això comporta, com he dit més amunt, un replegament sobre un mateix i una possibilitat d'escriure, de fer poesia, de fer de «tant en tant, ratlles curtes». Josep, estic segur que els versos que has fet, intermitentment, per gust, per inclinació personal són *bons*, com crec que ho són els que vas escriure en castellà i es troben ara en mans de Juan Mollà. I ho crec perquè he llegit alguna prosa curta teua, perquè he llegit el poema que vas portar a la tertúlia com si res, perquè sé com fas tu les coses, amb paciència i rigor, sempre d'una manera *autèntica*.

Però va i t'has *posat* un límit, com d'altres, que com te l'has posat, ni tan sols tens la «temptació» de travessar-lo ni l'ambició de comunicar res als altres: «són per a mi sol». Això em sembla una garantia *més al meu favor*: juga a favor d'un «ofici» garantit. En principi la bona literatura, la moderna, s'escriu per a un mateix. Si no és així, malament. Però, *després*, hi ha una certa necessitat de donar-ho a conèixer, de posar en mans del públic, d'un *lector*, millor dit, la possibilitat de viure una experiència que l'enriqueix, com passa amb tu, lector de poesia. Ja sé que és inútil que et predique, ja que et decideixes en un sentit inapel·lable. De totes formes, jo no puc deixar de fer-te una pregunta: per què no et decideixes a fer un recull de «ratlles», si més no, per als *happy few*? Però no pas per als de despús-demà, sinó per als d'ara...

I pose punt final al rotllo, que està fet —coincidim també en això— parlant al «millor amic que em queda». Una forta abraçada i escriu-me,

Josep

Perdona aquesta escriptura infame, poc llegible i escrita massa de pressa, d'una tirada. Quasi és un esborrany, que coixeja. Però no em veig ara en cor de reescriure-la, amb lletra més clara i amb més pulcritud. *Vale*.

8

JOSEP IBORRA A JOSEP GARCIA RICHART

Navaixes, 16 de juliol de 2008

Benvolgut amic:

Supose que no deus passar massa calor a València perquè ací ens trobem en un temps més aviat tardoral. Passe una mica de fred, i estem ja a mitjan juliol... Serà cosa de l'escalfament de la Terra. Li ho preguntarem al *primo* de Rajoy.

Fes el favor de no preocupar-te de mi com a corresponsal-tertulià teu. Si no puc escriure't, t'enviaré, si més no, una ratlla per dir-te com estic. De moment, puc

allargar-me amb més ratlles, tot i que, més o menys com sempre, també m'hi he de resignar. Vaig regular, de vegades regular mal, de vegades regular bé, que és el màxim a què puc aspirar. El que més lamente és que no puc llegir i escriure amb una certa regularitat i sense fatigar-me ben aviat: les piles es descarreguen, i aleshores estàs cansat per a sentir fins i tot música o per passejar. Ara porte uns quants dies seguits amb el «regular bé»: llegesc llibres que siguen curts; els massa llargs, els de més de mil pàgines que tu t'empasses, me'ls mire amb recel. Dius que no tens massa cura de l'estat de la teua vista. Mal fet. Confie que no passe de ser una aprensió teua.

Un d'aquests petits llibres que he llegit és *El meu ofici* d'Espinàs. És un privilegiat, dotat de gairebé totes les virtuts —sempre amb minúscula— i que les explica afirmant-s'hi enfront de les qualitats excepcionals. Es vol discret, normal, corrent, i en aquest sentit no té cap problema. Per naturalesa no és una persona complicada, ni tampoc, ni de llarg, un escriptor complicat. Ha trobat el seu to i s'hi instal·la, clar. A mi m'irrita un poc, o em fastigueja, o m'enveja, que insistesca tant en aquest paquet de virtuts i condicions que li permeten recórrer països i països, catalans i alguns altres més. I que haja escrit ja, segons els seus càlculs, tant com per fer-ne 170 llibres de dues-centes pàgines i que, des de fa trenta anys, escriu diàriament un article. Encara avui, amb vuitanta anys. No hi ha dret que t'ho refregue per la cara. Diu que no sap si descansa per treballar o treballa per descansar. És el *súmmum*.

Reprenç la meua carta, faig com tu, i continue. Bé, et parlava d'Espinàs, però el que he dit no era una crítica. Crec que és un escriptor honest, normal, que no estira més el braç que la màniga. He llegit uns quants llibres seus, sobretot els de viatges i m'ho he passat molt bé. El que em fot és que puga, o tinga la sort, de ser tan normal. Ell posa tres condicions bàsiques per fer de l'escriptura un ofici: 1) tenir ganes, el que en diuen vocació, 2) després, tenir unes relatives aptituds i 3) que les circumstàncies no siguen excessivament desfavorables, que vagen en contra de la situació econòmica, familiar o de salut.

La segona condició *va de soi*. No em preocupa. Un té les condicions que té i prou. La primera està, per a mi si més no, lligada a la tercera, concretament a la salut. Si un no es troba bé, no és probable que tinga ganes de fer res. Ni ganes, ni forces, ni res. Aleshores escriure amb regularitat —fer-ne un ofici— no és possible. Ha de ser una activitat intermitent, en funció, justament, del cap, que és el que ha de funcionar en exclusiva. És clar, en definitiva, un té les aptituds que té i no cal preocupar-se'n, un té la salut que té i tampoc no cal preocupar-se'n. Però no és el mateix. Bé, ho deixe estar, o córrer. O no. Hi ha també la vellesa, que sol agreujar, a la contra, les condicions *sine qua non*. Però l'Espinàs té vuitanta anys i corre, vola i escriu sense falta un article diari.

De totes formes, i malgrat tot, si els vents són un poc favorables, escric, però no llest per a publicar (per a l'ordinador). Perquè, sense continuïtat, no puc passar més que d'apuntar coses, escriure notes o esborranys, que van acumulant-se, perquè sempre m'atreu més escriure'n una de nova que em passa pel cap, que tornar enrere i enllestir-les en condicions relativament publicables. M'he adonat, ja fa uns anys, que he de decidir-me pel fragment. Inclús si el tema és el mateix, l'he de tractar amb una sèrie de notes independents i discontinües. Sovint pense que cal reprendre textos i fer-ne una garba que pugui circular... Ho intentaré, si hi ha sort. Els anys que ja tinc —els teus— no poden donar ja massa de si, suposant fins i tot que es puguen utilitzar. No puc encantar-me, em dic. Però també, què més dóna? I és que tinc la impressió, per no dir la convicció, que el que pense i escric està ja deixat enrere, que el nostre temps «cultural» ha caducat ja, i ara interessin altres coses.

Però ja t'he donat prou la llauna parlant-te de mi com a pacient escriptor, i com a escriptor pacient i impacient. Potser necessitava explicar-t'ho a tu, amic, germà i poeta secret.

Tornant a la vellesa, però no a la dissertació d'abans. L'altre dia vaig anar a tallar-me els cabells. Em vaig asseure al silló i em vaig mirar, em vaig *veure* al mirall. Em vaig endur un ensurt. Davant de mi hi havia una cara de *vell*, amb arrugues, clots a les galtes, i un coll de tendons. Tots els dies em veig a l'espill quan m'afaito i no havia notat aquest espectacle. I una altra «coseta»: no sé per què vaig tractar de xiular i no puc. Els músculs orbiculars no tenen gens d'elasticitat, estan contrets i en tensió. Però mira, encara no m'ha caigut cap dent.

Han arribat les meues tribus, com fan els caps de setmana, i això m'alegra. He vist Aurora llegint, justament, el llibre de Grossman, *Vida i destí*, del qual parles tan bé. Però és un llibrot, un més, i em desespere, perquè, com diuen, «volen altes». Ja no em queixe més.

[...]

Avui, diumenge, Enric m'ha comprat l'*Avui*. Hi ha una columna del Sostres despedaçant el senyor Carod. O siga, millor no girar-se d'un costat o altre. Tancar els ulls i sentir els pardalets.

[...]

Bé, acabe ja. Fins l'altra, que tot et vaja bé. Joana t'envia també records.

Una forta abraçada com sempre,

Pepito

Perdona el redactat, que espere siga llegible, amb massa descurances.

JOSEP GARCIA RICHART A JOSEP IBORRA

València, 15 d'agost de 2008

Benvolgut Iborra:

Comence a escriure't avui, dia de la Mare de Déu d'agost, perquè dimecres de la setmana vinent no podré tornar a seure davant d'aquest trist aparell. I ara tinc un cert temps per a fer-ho.

Va cridar-me l'atenció de la teua carta, encara que no t'ho vaig comentar, l'experiència que vas tenir amb el mirall de la barberia. Ho faig ara. Crec que és una experiència, amb ensurt o sense, que molta gent té o ha tingut, si no amb el mirall amb qualsevol altre «reflectant». I gairebé sempre, si no s'és tonto, amb resultat si fa no fa igual. Jo puc explicar-te la meua particular història de mirall. Poc temps després de la mort del meu germà, en una de les meues visites a Xàtiva per estar un dia amb la meua cunyada i la meua neboda, anant pel carrer, vam topar amb un metge, company del meu germà. Marina anava a presentar-nos, perquè no ens coneixíem, però aquest senyor la va tallar: «No cal que me'l presentes: és el germà d'Arcadi. No pot negar-ho». Em va sorprendre, perquè mai ningú no m'havia remarcat aquesta semblança, ni jo havia dit que m'assemblava (millor que dit, pensat) al meu germà. I ara vénen els espills. Pel matí, quan m'afaito, de vegades veig reflectida, en efecte, la cara del meu germà. No igual del tot, però ell hi és. El curiós és que no em passa cada dia, sinó de tant en tant. I és que els miralls són uns éssers estranys, jo diria que animats; vull dir que tenen ànima (si més no, la nostra).

Deixem els miralls, però no del tot. Ara, si em permets, parlaré de mi. (Quan no parlem de nosaltres?) Arribat a l'edat a què hem arribat, dedique molt de temps, potser massa, a fer un balanç de la meua vida. Enfoque el mirall «al llarg del camí» dels anys viscuts, i alguna conseqüència en trac. Amb quina finalitat? Amb ninguna en concret, però m'ajuda a compondre un poc la manera amb què he de viure aquesta vida d'ara mateix. Per exemple, m'he preguntat (com voràs vaig al fons, no em pare amb barres): has estat una persona culta o intel·ligent? (No es pot ser culte sense ser alhora intel·ligent, però sí ser intel·ligent sense ser culte. Dic jo.) La resposta, sense cap circumloqui, és no. Persona culta era Fuster, i intel·ligent, i amb permís, ho ets tu. Però jo, no. Si més no, el que jo considere ser «culte», que ara mateix, o mai, sabria precisar. Per què no sóc culte? En primer lloc, crec que, a més de certs «sabers», em manca capacitat analítica i situar les dades que rep en el seu context. Un exemple una mica fora de lloc, però que pot servir: per què preferesc Corelli a Vivaldi? Perquè sí, no puc fonamentar els motius pels quals considere

Corelli superior a Vivaldi, més que pel meu particular gust. I l'exemple serveix, perquè hi ha molts «perquè sí» en mi. En segon lloc, crec que no he aconseguit mai explicitar amb precisió les meues idees o intuïcions o el que siga. Tot es quedava una mica en l'aire, com difuminat. Recorde, per exemple, les discussions que de vegades tenia amb Ventura, i amb Fuster, sobre el «progrés». Davant de l'optimisme absolutament acrític de Ventura, m'estavellava amb raons sense perfil definit, confuses. I Fuster treia allò de l'aspirina i tallava l'assumpte, entre altres coses perquè crec que el seu interès pel tema era escàs. I mira per on, al cap de no sé quants anys, molts, em trobe casualment amb uns senyors que, d'una manera molt simple, em diuen per on podia haver enfocat la discussió amb algun sentit. O, si més no, això crec jo. Et citaré el que diuen. Un és un tal Raúl Gabás, que no sé qui és, que en un article que va publicar a la *Revista de Catalunya* (número 3 de la nova època) diu: «Quina és la veritat del segle XX? Ho podríem resumir molt breument: la tècnica ha aconseguit un desenvolupament colossal, però ensems ha perdut la innocència». L'altre és el senyor Morgan Forster, que el 1938 deia: «La tolerancia, el buen carácter y la comprensión ya no bastan en un mundo desgarrado por la persecución racial y religiosa, en un mundo dominado por la ignorancia donde la ciencia, que debería imperar, hace de servil alcahueta». En definitiva, Ventura, i potser Fuster, no posava en qüestió la «neutralitat» de la ciència. Jo, confusament, sí. En resum, el que volia dir-te és que no podia formular idees i expressar-les sense excessiva confusió, per dir-ho amb paraules de Woolf. (Però ella ho deia en sentit positiu: ella sí que «podia».) Això ja tindria que veure amb la segona qüestió: si he estat «intel·ligent» o no. Ho deixarem estar perquè fóra allargar-me massa i, a més, ara, és ja una qüestió irrellevant. Només t'apuntaré que la resposta que em done és negativa.

Ara bé, aquestes respostes, per altra banda, ni m'han deprimit o disgustat ni poc ni molt. T'ho diré més solemnement amb la cita d'una frase «noble, generosa i immortal» que recull el Senyor de la Montaña, que deia aquell gran escriptor i repel·lent personatge. Diu així: «Paete, non dolet». Que en les meues circumstàncies no tan tràgiques, naturalment com les que vivia Paetus, quedaria així: «Pepe, non dolet». A més, qui no troba consol és perquè no vol. Un altre amic teu, el senyor de La Bruyère, ens diu: «Le plaisir de la critique nous ôte celui d'être vivement touché de très belles choses». A més. Uf! Ja he parlat prou, i massa, d'això.

Em dius que tens la convicció que el que penses i escrius està ja deixat enrere, que el nostre temps «actual» ha canviat ja, i ara interessen altres coses. Efectivament, també ho crec jo. Però afegesc: i què? Això no ha de ser motiu de preocupació o renúncia. Jo tinc els meus interessos, «actuals» o no, i no vaig a arraconar-los per això. La senyora Woolf (avui és dia de cites) escriu: «Yo soy yo; y debo seguir mi

senda, y no otra» (perdona les cites en castellà, perquè com no són «meues» ho deixes com ho he llegit). Els païos d'ara podrien pensar allò que deia (i una altra cita repetint autor) La Bruyère: «Nous qui sommes si modernes, serons anciens dans quelques siècles». Jo no diria segles, sinó anys.

[...]

Els discs de Bach i Buxtehude de què em parles⁷ no els conec, encara que del de Koopman tenia notícia per una crítica d'un altre disc on s'interpreta una selecció del *Judici Final*. El de Koopman crec que pertany a l'obra integral de Buxtehude que està gravant aquest home. Crec que el podré aconseguir. L'altre serà més difícil. Jo, per la meua part, he comprat, aprofitant que estaven barates, unes cantates *avant* Bach de Tunder, Kuhnau, Bruhns i Graupner. Excepte Kuhnau, dels altres no tenia ni idea. (I això que el tal Graupner sembla que va compondre 1400 cantates, el bon senyor.) Escoltant-les, m'adone que gran és Bach. No perquè aquestes estiguen malament, sinó perquè, dins la meua ignorància musical, he vist detalls, anècdotes en diria, que Bach ha elevat a categories. És una manera de parlar, és clar. L'altre dia, en les meues visites a Canal 33 (l'únic que freqüente realment) vaig veure, i sentir, el *Quartet per a la fi del món*, del Messiaen, interpretat per un ídem, crec que francès. D'entrada em va costar de pair una mica, però l'últim temps és una preciositat que se'm va imposar.

Llegiré el Ricoeur.⁸ Veurem si me'n recorde demà o demà passat, que pense anar a la llibreria a comprar-lo. Els *Quartets* de l'Eliot estan molt bé, sí, però com a persona pense que no tenia, ni de lluny, la mateixa qualitat. Sobre el que dius respecte l'enfermetat de la dona, crec recordar que, en els seus *Diaris*, Virginia Woolf fa unes consideracions gens amables d'aquest senyor. No diu que es va portar com un cabró, que diria jo, però vaja. Jo vaig llegir els *Quartets*, primer en la versió castellana de Gaos, i se'm va quedar en la memòria aquell vers, per altra banda sembla que famós, de «Abril es un mes cruel, engendra lilas de la tierra muerta». La memòria té les seues raons que no hi ha païo que les entenga. Jo he llegit prou fragmentàriament aquests dies. Uns contes d'una francesa, Anna Gavaldà, que no m'han fet massa feliç, potser perquè, després, vaig llegir-ne uns de García Márquez. He picotejat La Bruyère (cosa que explica les cites) i un llibre que feia molt de temps que

⁷ En una carta de 7 d'agost de 2008, Josep Iborra li havia recomanat dues gravacions discogràfiques: *La resurrecció i Ascensió de Jesús*, de C. P. E. Bach, dirigida per Sigiswald Kuijken, i *El Judici Final*, de Buxtehude, dirigit per Ton Koopman

⁸ Es refereix al llibre de Paul Ricoeur, *Sobre la traducció*, editat per Publicacions de la Universitat de València

tenia (i havia llegit): *Mimesis*, d'Auerbach. He rellegit el capítol sobre Montaigne, que m'ha semblat magnífic, sense que hi haja trobat cap pega, tot i ser com sóc, de vegades, només un atrevit punyetero. Igualment he disfrutat amb els dedicats a Ulisses (*La cicatriu d'Ulisses*) i el de Virginia Woolf. Per a mi, un gran llibre.

Crec que m'allargue una mica massa. Volia comentar-te alguna cosa de la «pàtria catalana», però ara no em ve de gust. Comentar-te les misèries de sempre, com fan el ridícul una vegada més els polítics catalans no és precisament estimulant. Ara estan amb això del finançament que, com sempre, acabarà en fracàs. Al temps. De totes maneres, perquè et distragues un poquet, t'envie un retall sobre l'il·lustre ciutadà català Joan Saura, d'esquerres de tota la vida, ecologista, fulminador de la dreta, del centre i del que siga, menys de la seua poltrona que li va caure no sé si del cel o si li va sortir d'una rifa del circ nacional. Com que no sé si estàs assabentat dels tràfecs polítics d'aquests dies, potser no l'entengues del tot, vull dir, no el situes en el seu context. Però no importa, jo te l'envie.

Prement peu en les consideracions que fas sobre el poema que et vaig enviar, m'hauria agradat parlar-te del sentit de la meua «activitat poètica», però ja n'hi ha prou per a avui. Ja m'he «retratat» UNA MICA I TOT (m'han sortit les majúscules perquè m'he descuidat d'apretar el corresponent botonet).

Bé, Josep, no vull cansar-te més i, a més, vull que la carta surta demà. Quasi avui, perquè són les 11'35 de la nit, clar. No oblidés saludar afectuosament Joana de la meua part. Una abraçada del «pobret dels divendres», com deia la sogra de Ventura.

Richart

10

JOSEP IBORRA A JOSEP GARCIA RICHART

Navaixes, 29 d'agost de 2008

Benvolgut Richart:

Gràcies per la teua carta, per les teues cartes, generosament més llargues que les meues. I tant, o més —ja que me'n fas el privilegi— intel·ligents i cultes... Però passa que tens la inclinació a fer de fiscal més que no pas d'advocat. Recorda que, afectuosament, els *teus* amics t'anomenàvem *Pepito Grillo*... Ara, a propòsit de tu mateix, et poses, i amb més severitat, la teua toga. Així que a mi em toca de fer d'advocat, sense necessitat, però, d'allargar-me.

Sí, ja ens trobem amb molts anys al damunt, en situació de fer balanç, però no sé fins a quin punt es pot ser objectiu, ja que sempre som relatius al moment en què

el fem. És clar, quan som vells, molt vells, ja no resten gaires oportunitats d'introduir-hi noves dades que puguen ser rellevants. Per un altre costat, no és una situació favorable per fer compte de la nostra vida. La tendència inevitable, en general, és mirar-se-la amb una mirada pessimista: no n'estem satisfets, a no ser que l'espill diga que un és el més *guapo* del món, encara que s'hi puga veure la cara d'un idiota.

Tu has fet el teu balanç a propòsit de dos punts: sóc intel·ligent? I, és clar, dius «no». I, sóc culte? I, naturalment, dius «no». Em voldries dir quina persona que es fes aquestes preguntes, pot deixar de dir «no» i «no»? I menys encara —i que conste que no em prenc seriosament la meua defensa— si t'interrogues, com és el cas i no podia ser d'altra manera, amb una exigència molt aguda, *de profundis*. No saps ben bé què és ser una persona culta i intel·ligent. Ningú no sabria precisar-ho d'una forma satisfactòria. El que no presenta cap dubte és saber si una persona és inculta o un burro. Descartada del sumari aquesta doble possibilitat, per òbvia, l'assumpte queda reglat. Resta la qüestió del *sentit* en què te la plantejes. Però, en aquest nivell, ser una persona culta i/o intel·ligent, depèn. Un pot haver llegit molts llibres i no ser tan culte com un altre que n'ha llegit pocs. Quant a la intel·ligència, no és una prova trobar-se amb temes i problemes que un no acaba de veure clars o no pot precisar, com tu dius a propòsit de tu mateix.

Jo crec que et conec —un poc!— per saber que, en definitiva, i és el que importa, tu saps on tens la mà dreta, tant en el pla cultural com moral i personal. Saps —perdona les repeticions que em surten d'aquest verb— si un llibre t'agrada o no t'agrada. O un quadre. O una música. Coneixes si algú diu o fa coses indecents, etc.

Que no pots explicar perquè? Fill meu, a aquestes altures la dificultat es manté. Un podrà especular, cavil·lar i fer literatura, però, al remat, resta el *je ne sais quoi* que portava de cap els il·lustrats, que no es confiaven cegament a les preceptives acadèmiques. Crec que aquest «no se què» és el punt central de l'experiència literària o estètica, en general. I que, justament per això excita l'intent de comprendre el «què», principi i fi de tot aquest problema. No dic que no hi haja crítics que, ben ensinistrats, cultes i intel·ligents, és clar, arriben a explicar les seues raons, que sempre seran, paradoxalment, si són bones, raons del «no sé què» que resta en el fons fora de l'abast de la seua mà. *Se levanta la sesión. Inocente: es la sentencia. Vale.*

Un dels problemes que et plantejes, és el del progrés. M'interessa parlar-ne perquè em preocupa sovint. Et preguntava en la meua carta anterior: a què juguem en aquest món? Juguem a progressar? Juguem a destruir-nos, a plorar o a divertir-nos (*interlinet*: a morir)? Sí, ja sé que aquests interrogants apunten més al sentit de la vida que al problema del progrés, però n'és el corcó permanent. Que hi ha progrés és, crec, obvi, però quin és el seu sentit, on apunta? Hi ha la irrefutable aspirina de

Fuster, però també la irrefutable bomba atòmica. Es progressa en les dues direccions, alleugerir el mal, poder matar més gent encara. Ara bé, *creure* en el progrés, és a dir, veure'l positivament, és demanar-me que tinga fe en les seues bondats. Com es pot, si les coses funcionen d'aquesta manera? Quan es parla a favor del progrés, quan el progrés és efectivament progrés, se suposa que està *garantit*. Però quina és la seua garantia? Qui o què respon que en el que passe —els efectes secundaris, per exemple, que resulta que passen ja— hi haurà indefectiblement progrés? Això no ho pot provar ningú, *jamás de los jamases*. Cal tenir, doncs, fe, com en el tema de Déu. *Credo, quia absurdum*. Potser, aquesta perplexitat ve del fet que un, com jo, adopta una perspectiva radicalment individualista. Però, què puc fer, si no? Com que no puc sentir-me centre de l'univers, resulta que el pecat es paga amb la penitència de veure que tot està descentrat. El meu interrogant és una pregunta, per tant, neuròtica. A què juguem? Cal deixar estar la qüestió, i pensar que el que hi compta és l'espècie humana, la vida, el cosmos o el que siga. Cal interrogar-s'hi mentre vivim i no calfar-se el cap amb tot aquest embolic, que és un embolic nostre. No sé què passa, però passa sempre que cadascú, com a persona concreta que és, ha de *negar-se*, ha de reduir-se a zero per a trobar-se instal·lat en la perspectiva correcta, en la veritat. Aleshores resulta que cal anar amb la tropa i ser normal, i no fer de la nostra insignificança personal el centre del significat de totes les coses... Com veus estic tan confús, o més, que tu, a propòsit del tema. També crec, com tu, que la ciència no és neutral, no ja solament l'aplicada —que és un interessant negoci—, sinó la pura. Com la teologia. Però com que ja no podem deixar de ser persones, tu, Ricardito, jo, Pepito Iborra, doncs podem fruir d'un bon llibre, o d'una bona música. L'altra nit vaig escoltar el lieder de Schubert *A la música* i ben content em vaig preguntar: a què juguem? D'on ve aquesta font, amb el seu «no sé què»?

Ai, mare! Me n'he passat de rosca i faràs bé d'estar fins els collons d'aquesta divagació innocent i punyetera.

Ara mire la data de la teua carta i em quede desconcertat. Avui és el primer dia de setembre i no sé com ha passat tant de temps ja. T'he anat escrivint, a intervals, aquests últims dies, però el temps em vola...

Volia parlar-te de les coses dels Països o del País. Ho faré només ara, molt per damunt. Passa que hem patit anys i panys per arribar a ser el que volíem ser. El balanç —un altre a fer!—, és que la cosa no té remei i ja no té sentit sofrir més per tot el que passa. Hi ha pel mig massa factors en contra, però sobretot hi ha el fet que els valencians, catalans, etc., estan en contra, o no els importa, que és el mateix. Si no volen ser el que són o haurien de ser, si no fan el més petit signe, o gest, o acció per encarar-se amb les desgràcies col·lectives que els cauen a sobre, si no les consideren

tals, aleshores, què fem? Encara: a què juguem? Per a mi, és la meua conclusió, tot el que ara es diu o es fa sobre el tema, en un sentit o altre, no té ja la menor rellevància. Poden ser disbarats, però tant se val. Són anècdotes, només anècdotes, no s'hi juga res d'important. I acabe amb records de Joana i la meua forta abraçada,

Pepe

Al marge: Compte! Això no vol dir que abdique. Jo seguiré a la meua: escriuré en català, mentre pugui.

11

JOSEP GARCIA RICHART A JOSEP IBORRA

València, 10 de setembre de 2008

Benvolgut Iborra:

He decidit escriure't tot seguit de rebre la teua carta, perquè no sé, vistes les dates en què estem, quant de temps hi restareu encara. Supose que mentre el temps es comporte d'una manera raonable. I bé que fareu.

Em sembla que tens raó en les consideracions que fas en referir-te a les balances de què et parlava. Només em permet fer un aclariment: en aquest cas no he actuat ni com a fiscal ni com a defensor. En tot cas, com a testimoni. Posaré un exemple, encara que una mica grotesc: em vaig enfrontar al meu «balanç» amb el mateix esperit amb què ho hauria fet si el recorregut cap enrere hauria estat determinar quantes vegades he anat a fer caragols o a buscar xonetes o, com també diuen, baquetes. (Per cert, les xonetes són un mol·lusc insubstituïble en les paelles, i ara gairebé extingit. Per al meu gust, clar. En la teua terra, es diuen així també? I altra vegada per cert: l'*Alcover-Moll* no recull aquestes denominacions, o no he sabut trobar-les. Però deixem aquestes consideracions més o menys gastronòmiques.) I una altra observació, si me la permets. Fixa't en la subtil distinció que fa el «pueblo llano»: els caragols es fan, les xonetes es busquen, cosa que indica l'abundància d'uns i la raresa de les altres. I ara sí, deixem-nos estar de caragols.

Tornem a la balança. Potser la meua conclusió hauria estat més clara dient que he estat un «amateur», en el sentit de les dues accepcions que dóna el diccionari francès que tinc a mà: «Qui manifeste un certain désir de faire quelque chose, une certaine inclination pour quelque chose». O bé: «Se dit de quelqu'un qui s'intéresse à un art o une science pour son plaisir». Queda fi, no?

I no és que em propose martiritzar-te, però ara he de parlar de les meues intermitents «activitats poètiques» per acabar d'arrodonir la cosa. És veritat que en

la meua ja llunyana joventut volia ser un gran poeta, bé, un bon poeta si més no. I alguns dels meus versos d'aleshores (ai! en castellà) sembla que podien apuntar un cert camí. Les paraules que Fuster em dedicava en *Jornada* em van omplir no sé si de vanitat, però, segur, de satisfacció: «García Richart es un poeta de complejas y profundas nostalgias. Su canto las acompaña con docilidad», etc. Després va venir el que va venir. Del que deia Fuster em vaig quedar, em quede encara, en allò de «las complejas y profundas nostalgias». Segurament, és veritat. De la resta, res de res. Després, durant anys vaig anar fent alguna ratlleta, i encara, quan gairebé res de fora m'estorba, he tornat a les ratlletes. Potser per allò que diu Virginia Woolf: «el pasado es hermoso, porque uno nunca comprende una emoción en su momento. Se expande más tarde, y por tanto no tenemos emociones complejas respecto al presente, sólo respecto al pasado». Sols que allò de ser poeta (no pose ni «bon») s'ha esvaït naturalment, perquè així és. Si alguna vegada he estat en el setè cel, que no ho sé, ja era hora que tornés a trepitjar la terra. I si he tornat a fer versos és perquè és una manera d'expressar-me que considere necessària per a mi. Si és limitada, limitada l'accepte i en paus. I torne a citar la Woolf: «Yo soy yo; y debo seguir mi senda. Esta es la única justificación de mi literatura, de mi vida». I punt i a part.

Aquests dies m'he permès un parell de «capritxos». Un llibre amb les primeres provatures literàries de Jane Austen (escrites entre els 12 i 18 anys). Res de grans obres, com pots comprendre, però que m'ha sorprès en descobrir en l'Austen una vena humorística, satírica, per a mi una mica inesperada. L'altre «capritxo» és una antologia mínima d'alguns poetes alemanys (Hölderlin, Rilke, Heine, Werfel i dos més que no conec), traduïts al gallec: *Musa alemá*.⁹ Jo en pensava que no tindria dificultats en la lectura, però no ha estat així. De totes maneres és un llibret que m'agrada tenir-lo. A part d'això he llegit (rellegit) *El procés* de Kafka. És un llibre que m'ha deixat perplex. No és que dubte el més mínim de la seua qualitat d'escriptor (faltaria més). És que crec que no arribe més que elementalment a captar el seu «sentit», si és que tenia un «sentit» més o menys concret per a Kafka. No ho sé. I després, per desempallegar-me de la bestiesa que ens rodeja, he tornat a llegir el *Pickwick*, i m'ha vingut de primera. És veritat que en aquests darrers mesos ni he vist, ni he escoltat, ni res, al senyor Camps, ni tampoc a ningú de la colla d'aquest honorable personatge. No m'he enterat de la cosa eixa de la Fórmula 1 i els Jocs Olímpics es deuen haver fet a la Xina, però a una Xina celestial i, per tant, fora del meu abast. El que sí que m'han arribat són les expansions «metafísiques» de l'indi-

⁹ *Musa alemá* (1951), recull de quinze poemes d'autors alemanys traduïts per Celso Emilio Ferreiro

vidu Alfonso Guerra. Els del PSC, alguns almenys, han dit que no cal fer-li cas, que ja no és ningú i ningú el recorda. Fa riure. Aquest senyor és el president de la comissió constitucional del parlament, el que es va *cepillar* l'estatut, amb la col·laboració de Montilla i companys màrtirs. Pense que el senyor Montilla sí que deu recordar-lo, o és que té molt mala memòria. El que és trist, o no, és que un dinosaure siga president de no sé què. A aquest Estat, a tot, li escau molt bé una definició de Chamfort: «Un ordre de coses où le supérieur est vil et l'inférieur avili». I a volar, que el món s'acaba. El que passa, al meu parer, és que molts «nacionalistes» viuen, ni que siga sense tenir-ne consciència, una doble nacionalitat. I parlant de Chamfort, no creus que, ara i aquí, ens en caldria un? O dos, potser.

Em dius: «L'altra nit vaig sentir el lieder de Schubert *A la música*». Mira per on jo el vaig sentir també, cantat per Victòria dels Àngels. Per cert que és una llàstima de disc, perquè la gravació no és massa bona, potser perquè l'enregistrament no es va fer en directe a un CD. El cas és que, per a mi, el piano «sona» en un primer pla i «tapa» la veu. Per cert, vaig oblidar preguntar-te la firma discogràfica del Bach del que em parlaves, per veure si la xiqueta d'El Corte Inglés me'l podia localitzar. El de Buxtehude el tenia localitzat. Li vaig dir que me'l demanés. Ara tinc en portes per escoltar un de música vocal (de Buxtehude, vull dir) per Emma Kirby i uns excel·lents acompanyants. T'he dit que vaig parlar amb Palàcios? Després de mesos de silenci, l'altre dia em va telefonar. Com sempre. Em va dir que havia escrit, o estava acabant-lo, un poema de 3.000 versos i no sé què més. Va prometre que, quan reanudem la tertúlia, vindrà. Bé, està tot molt bé, però les Obres Completes de Fuster segueixen dormint no sé on.

La meua germana continua al xalet de Cullera (bon dia tingui, el xalet i Cullera, no la meua germana) i per això no he fet encara les meues habituals anades a Polinyà (bon dia tingui, també). Dels meus nebots, el que més s'ha allargat ha estat Marilén, la filla del meu germà, que ha anat a San Francisco i Los Angeles. Jo en Los Angeles no he estat, però en tinc alguna notícia. El meu nebot Arcadi va estar allà en un congrés, i a la tornada li vaig preguntar què tal. La seua resposta fou: «Igual que ací, però amb més autopistes».

Bé, Pep, segur que oblides alguna cosa de què volia parlar-te. És igual, si me'n recorde ja ho faré; si no, aquí pau i allà glòria. Com sempre, salutacions a Joana, i una forta abraçada,

Richart

Navajas, 6 d'agost de 2010

Benvolgut Richart:

Gràcies per la teua carta, que m'hauria agradat contestar més aviat. En tot em costa posar-m'hi —excepte tombar-me a la bartola—, i moure el cul o el cap. Un dia vaig dir a una néta meua que el que pugués fer avui no ho deixés per a demà. I ella —tindria, crec, uns vuit o nou anys— em va replicar ràpidament: el que pugues fer demà no ho faces avui. Què et sembla? Ara els xiquets saben més que Lepe —o era Lope? I no diguem els adolescents que han entrat ja en el mercat que s'ha fabricat per a ells. I ho han fet xafant fort, com ho van fer els joves dels anys seixanta. També tenen les seues exigències, el seu argot, els seus amulets, els seus mòbils, etc. I els films o telefilms que els posen en escena i parlen dels problemes de la jovenalla, i els creen. Existeixen. També els xiquets hi treuen el cap.

I nosaltres? Què érem nosaltres quan teníem aquestes edats? No res, uns desvagats, sense suc ni bruc, pensant alguns, potser, en la revolució. O en la masturbació com un pecat.

I ara que parle d'anys. Quants en té Andreu Alfaro? Jo em pensava que tenia vuitanta més o menys, com nosaltres. Però Joana, justament avui, m'ha ensenyat el *Levante*, on, cada dia, hi ha una tira de finestretes, indiscretes, per recordar l'aniversari de tals o tals personatges importants. Doncs bé, resulta que segons el diari, l'Alfaro té vuitanta-quatre anys. Es tracta d'una errada o d'un error meu?

De totes formes, pense que tenir ja vuitanta anys és una barbaritat, un escàndol! Però qui pot dir, quan hi arriba, com tu i jo, que ja ha viscut prou? Crec que ningú, i si ho diu és per consolar-se. La vellesa només és fotuda si es viu en males condicions. Però, fins i tot així, la vida continua empentant en direcció al que més li agrada, per poc que hi puga. Jo, per exemple, almenys en bons moments, i sense ells també, m'agradaria llegir-me la biblioteca d'Alexandria, tota sencera, i encara, enllestir uns quants llibres...

Això, comportaments i desigs semblants, no deixa de ser una ansiosa aberració, gens saludable. Tan se val, cadascú té els seus virus dominants, que no deixen de moure's i d'actuar.

Cada vegada més limitat, encara que siga només de temps, si vols llegir ja no pots escriure. O a l'inrevés. La tria s'imposa.

Jo vaig inclinant-me per l'alternativa d'escriure. El mes que porte ja a Navaixes l'he dedicat a enllestir, acabar, el tema de què et vaig parlar, l'*Ur-Quijote*,¹⁰ i només en aquesta direcció es pot dir que he llegit. He hagut de repassar o buscar fragments de la novel·la que podrien servir-me. Utilitze l'edició de don Diego Clemencín, que inclou uns *Comentarios*, tan amplis i diversos que, en conjunt, són més extensos que l'obra mateixa. El volum, encara inclou més coses, de la mà d'Astrana y Marín, que la tornà a publicar.

I, és clar, també m'he repassat la *Vida de Cervantes*, de Maïans —que tu em vas regalar— i que em va servir molt. És més que un llibre sobre la vida del «manco de Lepanto», un sobre les seues idees literàries, les del seu temps i les del mateix Maïans. I em va portar a una lectura de l'obra —ja en tenia un record boirós.

Naturalment, no hi podia faltar el llibre de Torrente Ballester, *El Quijote como juego*, perquè en la primera ullada que hi vaig fer, a l'índex, vaig trobar com a epígraf d'un dels seus assaigs: *Quién cuenta el Quijote? La ficción del narrador*.

Me'n vaig quedar perplex i incomodat, de moment. Ara m'he llegit aquestes planes, molt bones. De Torrente tinc dos gruixuts volums d'un *Panorama de la literatura española contemporánea*, que és una guia crítica molt útil.

Doncs, bé, el senyor Torrente toca de ple, en el primer punt de la meua cavil·lació: «El narrador sabe lo que he leído, no traduce el texto ajeno, sino que lo cuenta». Més clar, aigua. A mi aquesta idea em va venir al cap quan vaig tornar a llegir la novel·la. De tant en tant tenia la *impressió* que no sabies ben bé qui la contava. Hi havia algú que substituïa a Cide Hamete, perquè el resumia, o passava per damunt d'ell. Això es veu molt clar sobretot en determinats fragments. En la resta suposava que, encara que lliurement, parlava el primer narrador.

Aquesta impressió, que va anar aclarint-se, em va portar a pensar en un original de la novel·la que el lector no llegeix realment. Però resulta que no hi ha només un original sinó que hi trobes que n'hi ha uns quants més (Cide Hamete apareix per primera vegada al capítol IX). Aleshores, quina és la primera versió, o n'hi ha moltes simultànies que tracten de don Quijote? Crec que es pot parlar d'una, primitiva. Si en tens ganes, llegeix l'últim capítol de la primera part, en què es parla d'uns plecs de pergamins escrits en castellà, en lletra gòtica, que es troben dins d'una caixa de plom, que parlen de don Quijote i de Sancho i d'altres personatges més. És aquest el candidat a ser l'*Ur-Quijote*?

¹⁰ Durant l'estiu del 2010, Josep Iborra va treballar en la redacció d'un llibre en què analitzava la dificultat d'identificar qui conta la història entre l'entramat de veus narratives de *Don Quijote* i quina és la narració primitiva o autèntica

També m'he mirat l'edició moderna feta per Rico, que conté uns quants estudis i que m'ha passat l'Enric. Volia comprovar si em topava amb algú més en la descoberta del Mediterrani.

Bé, no t'emprenye més amb aquesta «investigació». A més no sé si arriba a tenir algun interès. És un divertimento i prou. Ara, m'ha costat tot un mes i encara no està enllestit del tot! I això sense comptar el que ja havia fet i llegit abans...

Paral·lelament, aquest mes ha estat marcat per l'aparició, successiva, d'uns herpes en la panxa. No n'havia tingut mai. Ara, no m'han fet mal, només la coïssor. Encara me'n queda un que ja va tancant-se.

En contrapunt, l'«ai-ai / ai / ai-ai / ai» de les tòrtoraes —bé, dels tudons. A vegades fan ai-ai-ai-ai... O en sent dues a la vegada, que toquen una mena de *duetto*, amb la seua flauta contralt, fosca, una mica afònica.

I ja no tinc res més que contar. M'alegra el que em dius a propòsit del segon volum de l'Obra Completa de Fuster. A veure si per Nadal ha pogut sortir ja d'una vegada. La introducció de Palàcios supose que, si més no, serà curiosa de llegir. Supose: el literat contra el periodista.

Com estàs? Que no fas res? No exageres? Tinc la novel·la de Klaus Mann, però no l'he llegida. Sembla que té interès com altres coses més, com el té les del seu germà Golo. Tiraren per camins diferents als del seu pare.

I els teus versos? No em vas dir que me n'enviaries alguns? *Memento*, Richart.

Bé, records de Joana i una forta abraçada,

Pepe

13

JOSEP GARCIA RICHART A JOSEP IBORRA

València, 22 d'agost de 2010

Benvolgut Iborra:

No, no es tracta d'un error teu, sinó del paio de *Levante*. Alfaro és, com tu i jo, del 29, i si ha fet recentment anys, n'ha fet 81, que són els que tinc jo i els que tindrà tu quan l'any 2010 haja acabat, si no els has fet ja.

Aquest matí he tingut una mica de sort. M'he llevat i, desdejunant, he engegat la tele, el 33, com gairebé sempre, per veure què feien al programa *Clàssica*, i m'he trobat Bach i els seus *Concerts de Brandenburg*. Res d'extraordinari escoltar aquests concerts, tan «populars». Però és que eren interpretats per una orquestra Mozart que no coneixia, molt reduïda, dirigida pel senyor Abbado. Era una interpretació

més o menys històrica. El que m'ha cridat l'atenció eren els intèrprets, sobretot dues violinistes molt joves, i guapes, per cert. Es veia que estaven vertaderament gaudint de la música: el seu somriure, les mirades de complicitat entre elles, els seus gestos... Vivien la música i me la feien viure. I així, si fa no fa, la resta de músics. L'únic que desentonava una mica era l'Abbado, no per res, sinó pel seu posat una mica hieràtic i un aspecte encartonat. Semblava, només semblava, que no connectava amb l'espectacle que tenia davant d'ell. I ja que parlem de música, et diré que m'he comprat, molt barat, un *Fidelio* dirigit per Furtwaengler.

M'alegre, i molt, que l'estada a Navaixes et siga profitosa per tirar endavant el teu *Quijote*. El tema i la teua tesi tenen realment interès. El *Quijote* potser és una obra, malgrat els milers de pàgines que s'hauran escrit, inexplorada, o no del tot explorada. Llegint el que em dius en la carta, he recordat un documental (altra vegada al 33) sobre Cervantes i Catalunya. El que lamenta és no recordar bé el que s'hi deia. Crec que hi havia alguna al·lusió al tema en què estàs interessat, però no era eixe el tema central. Aquí es parlava d'una certa crítica política per part de Cervantes i la seua relació amb Catalunya, més important del que es creu. I no sols perquè «Quijote» (per què li va donar aquest nom?) ve del català «cuixot». Si tinc la sort que el repeteixen, cosa que solen fer, ja em fixaré més i anotaré les teories que en el documental es formulaven. Ah!, els «formuladors» no eren aquesta mena d'erudits locals obsessionats a demostrar que un determinat geni és del seu poble. Era gent seriosa.

Tens la novel·la de Klaus Mann. Dius que no l'has llegida. En la meua opinió, no t'has perdut res. És un llibre insofrible i com a novel·la un fracàs. Potser sóc exagerat, però què vols! Una altra novel·la m'ha servit per treure'm la boira, afortunadament. Es tracta d'una obra d'una escriptora anglesa que no coneixia (ja coneixes la meua debilitat per les escriptores angleses): Penelope Fitzgerald, morta fa uns anys. *La llibreria* és el títol de l'obra. La coneixes? Em va atraure el «vestit» del llibre (és una edició molt boniqueta) i vaig decidir-me a comprar-la quan vaig veure la frase d'un crític reproduïda a la contraportada.

Parla d'«hereva» de Jane Austen. Paraules majors!, almenys per mi. Em va costar una mica decidir-me, perquè la traducció era castellana. I per la meua gosadia, en determinats moments, jo hi veia també la Virginia Woolf. Però això, ja ho he dit, és, per la meua part, una gosadia.

Em parles dels nens i dels ja no tan nens. Dius que ara saben més que Lepe —no Lope. És possible. Però, què es vol dir amb això? És una novetat d'aquest temps? Ho dubte. Cada època té la seua «saviesa» infantil. La d'aquests temps és la saviesa dels «botonets» i meravelles dels aparells electrònics. El cas que em contes de

la teua néta, per mi, no és saviesa sinó «maduresa». Ara els nens maduren abans, els qui maduren, que no són tots. Perquè d'immadurs i irresponsables en tenim una munió. Acompanyats amb tan lloables característiques manta vegada pels seus «papàs». De tota manera, jo ja fa temps que m'he rendit a intentar comprendre el «nostre jovent», entre altres coses perquè no voldria ser potser injust. Et preguntes què érem nosaltres a aquesta edat. El que el temps, més o menys, donava. El temps i el lloc, i les circumstàncies familiars, clar. També més o menys, com ara. Saps el que he de dir-te? T'ho diré amb paraules de Virginia Woolf, ja que abans n'he parlat (i t'ho diré en castellà, que és com ho vaig llegir, i sense que servesca de precedent): «El pasado es hermoso porque una nunca comprende una emoción en su momento. Se expande más tarde, y por tanto no tenemos emociones completas respecto al presente, sólo respecto al pasado». L'he adoptada, aquesta consideració, i l'he adaptada a les meues necessitats, encara que fer-ho siga una mica abusiu. M'he reunit un parell de vegades amb Doro¹¹ i hem xerrat, com sempre, de tot. Clar que trobàvem a faltar el contrapunt del senyor Iborra. Em va telefonar Moragon¹² per dir-me que l'afer de la biblioteca de Fuster ja està resolt perquè, per fi, hi ha hagut acord entre les parts: Palàcios, Generalitat i Ajuntament de Sueca. És d'agrair, per la meua part, l'atenció de Paco en cridar-me. No tenia per què trucar-me, però ho va fer.

Ja t'han deixat lliure els herpes? Sempre hem de tenir una punyeteria o altra. Sort que no han estat dolorosos, perquè tinc entès que, els que ho són, són fotuts.

Recordes que vaig comprar unes *Variacions Goldberg* per Andreas Staier? Bé, a més del disc normal, anava un DVD amb consideracions sobre l'obra, acompanyades d'interpretacions, molt interessants, i que pense que t'hauria agradat veure.

I anem al «*Memento*, Richart». No vull fer cap comentari, ja n'estic cansat. T'envie uns versos sense convicció i per complir una imprudent promesa. No per res especial, sinó perquè, en el fons, és igual. Perquè no et canses massa, envie uns quants poemes de només dos versos d'una sèrie de deu o dotze i que són simples provatures.

Records a la Joana i una forta abraçada. (Ah!, i records també als tudons. O són tòrtors?)

1

Mentre hi haja rosades inclements,
el meu llit és aquesta pedra blanca.

¹¹ Doro Balaguer

¹² Francesc Pérez Moragón

2

En la nit, la remor del riu m'ofrena
paraules que no he dit, ones de pena.

3

Aquest signe de pau, aquest color de galta,
fa mil anys que és aquí, i aquí es queda.

4

Cauen les nits, i boques vegetals
pidolen aigua als pous assedegats.

5

Al saló de cels blaus i escots oferts,
el lament delicat del gessamí.

6

No és prou la voluntat per sostenir
el pes de la mirada que pregunta.

(juny 2010)

Tants anys creient allò que el cor ingenu
em deia ahir i em diu, tossut, avui!
Proper al fons obscur de la paraula,
em queden quatre dies per callar.
¿Què faig aquí tot sol i sense res
que em diga què haig de fer per sobreviure?
Si la fi de la cursa tot són runes,
oïdes sordes, murs indiferents,
per què voler encara que m'escolten?
Per què deure's encara al desengany?
Amb qui vaig de la mà? Quins ulls em miren
cara a cara per dir la veritat?
Tot em cal i tot em sobra, ric o pobre
no sé de què: d'amors o de misèries,
un moble abandonat a la foscor
amb els calaixos plens del que seria
com un crit de campanes, i no fou.
La pau freda del temps és un silenci.

(juny 2010)

Hi ha llàgrimes al món que res no eixuga.
 El llenç que les esborra els és negat.
 Els llavis esmolats del desdeny
 defensen l'horitzó del tot s'hi val.
 Abisme inconegut de la bellesa,
 arrels desemparades, pobres arbres
 de terres afligides i caps cots,
 escolteu la nit llarga d'aquest plor!
 El sostre dels proscrits qui el bastirà?
 Potser un déu cansat mire la terra un dia.
 (juny 2010)

14

JOSEP IBORRA A JOSEP GARCIA RICHART

14 de setembre de 2010

Benvolgut Richart:

L'altre dia vaig telefonar a Doro, per veure com estava. Em va dir, com tu, que us heu ajuntat alguna vegada. Ben fet. Doro és per a mi una nova i vella amistat que m'estime. Jo no l'havia tractat personalment fins a l'última etapa de la tertúlia amb Ventura. Des d'aleshores he anat coneixent-lo i valorant-lo. El fet de seguir, ja sense Ventura, en relació amb nosaltres, en la cua final de la tertúlia —som un tercet—, encara me l'ha fet més pròxim i en la nostra línia. Quant a les seues qualitats, no cal que te'n parle, perquè les coneixes de sobra.

Com et van les coses, la teua vida tan particular i massa solitària? Els passats dies de calor me n'he recordat particularment de tu. Com l'has suportada? Ací vam tenir dos dies —un dilluns i un divendres de ponent— que eren realment sufocants, com si de la terra i l'aire sortís foc. Ara, a València, amb un clima tan humit, que en donava el diari i la tele, supose que t'ho hauràs passat malament. I això que ets una persona sofrida. Aquets dies, de moment, ja s'està ací fresquet, amb un toc ja de tardor.

Por fin parió la burra! M'alegra la segona bona notícia que em dónes a propòsit de Fuster. No sé què hauran acordat uns i altres, però, almenys, ja és important que hi haja un acord.

Sí, senyor, estic tocant ja a mà, la meua entrada en els 81 anys, que serà el 14 d'octubre, una data que quasi cau en el dia de la *Hispanidad*, o de la *Raza*. Quina raça!

Per fi ha quedat pràcticament muntat el meu quixotesc intent.¹³ Però l'he deixat, de moment, per tornar-hi ja més distanciat del tema. El que he fet és tornar a agafar una altra temptativa, que, per ara, és *Qüestions terencianes*. Ja fa molt de temps que hi insistia de tant en tant, molt de tard en tard, sense poder veure el plantejament clar. Hi havia algun punt que grinyolava i em feia deixar-ho estar. Ara, sembla que m'he fet amb ell, perquè he vist la fotuda ofuscació que se m'apoderava. El punt en qüestió no era pertinent tenir-lo en compte. N'he prescindit i la cosa s'ha posat a funcionar, gràcies a Déu. Jo estava a punt de no fer ja més cas del paper —bastant llarg—, cosa que va contra la meua estrenyida manera.

T'has comprat el *Fidelio* de Furtwängler. Ja l'has sentit? A mi m'agrada molt i val la pena, el goig, vaja, d'escoltar-lo. I damunt, amb pocs diners. A mi em va costar més aviat car, o doblement car, perquè primer el vaig comprar en un àlbum de vinil, i no se sentia bé. Després, en CD, que sona ja molt millor.

L'altre dia vaig sentir, per enèsima vegada, el *Rèquiem* de Fauré. M'arriba a l'ànima i em reconcilia amb la humanitat. És una obra de gran simplicitat, una melodia molt bella, sense eloqüències, sense llamps i trons. La versió —una més de les que tinc— és una gravació en viu, a càrrec de Celibidache —no estic segur si s'escriu així. Ara, el que et volia dir és que quan ha sonat l'última nota, hi ha un silenci de gairebé un minut, o més. Ni una palmada, ni una tos, res de res. És a continuació que el públic es posa a aplaudir fervorosament. Aquesta actitud dels oients presents a la sala, contrasta, exemplarment, amb la forma de reaccionar que sovint té la gent, quan acaba l'obra, com si formés part de la partitura. De vegades, sobretot si el final és un *fortissimo* de campionat, els aplaudiments s'hi interfereixen o sonen junts amb l'orquestra. Què et sembla? El silenci, encara que siga curt per part de l'auditori, el note de tant en tant, en concerts que transmet la ràdio. Però és més freqüent el «bravo!» com a punt seguit. Es desbraven. Els qui callen al final, i amb silenci que sembla prolongar l'audició, són dignes d'admiració. Fan honor a l'obra i a la interpretació, en són respectuosos. Els altres són unes bèsties. *Y no digo más*.

No conec el llibre de l'hereva de Jane Austen, com em dius. Només el títol ja m'hi posa en bona disposició. *La llibreria!* Aleshores tot un món on viure! Jo sovint, molt sovint, somie coses en relació amb els llibres. N'hi ha un que mai no he oblidat, encara que no m'agrada gens: em trobava no sé si en una llibreria de vell, però els volums es trobaven tots amuntegats, transformats en un magma de pasta o merda... Li preguntaré al professor Freud què vol dir aquest malson.

| ¹³ El llibre sobre l'entramat de veus narratives del *Quijote*

M'ha agradat, i en prenc nota de la citació que em comuniqués de Virginia Woolf. Sí, crec que té raó, perquè la memòria del passat no és un parcial i mig borrós, sovint, àlbum de fotos, sinó un estrany i màgic laboratori que el recicla i *l'actualitza*. «No tenemos emociones completas respecto al presente, sólo respecto del pasado.» De totes formes, tot ací és molt complicat. Crec, a més, que aquesta afirmació la signaria Proust. L'emoció, o el gust, que sentia mentre mullava la magdalena en el te, només esdevé completa, quan, anys més tard, li torna a la memòria realitzant una operació semblant. Ara, la Woolf ho diu d'una manera molt bonica, molt senzilla i, en el fons, diferent al que pensava Proust.

I no m'estranya que escrigues: «l'he adoptada aquesta consideració i l'he adaptada a les meues necessitats...», perquè hi ha el moll, crec, del meu amic poeta que s'anomena Richart. Ho he tornat a comprovar ara llegint els versos que, un poc de mala gana, m'has enviat. Moltes mercès per haver-ho fet, i també perquè m'han agradat. Van en la direcció dels meus gustos en aquest gènere, i en tots, crec. No narres, no descrius, no jugues, amb una mena o altra de joc, amb els mots, no hi fas metafísica, ni física, sinó que et dius amb una humilitat profunda, una mica secreta però intel·ligible. *Y no digo más*, ara també, perquè passes de les floretes que es puguen dir respecte dels teus versos. En definitiva, si ho prefereixes així, et diré, planament, que els teus versos estan bé. Sobretot, per a mi, el primer dels dos poemes llargs.

Perdona la meua lletra borrosa. No puc evitar —si no és amb molta atenció i lentitud— d'escriure amb lletra, o mots, una mica desfigurats. No és que falle la meua cal·ligrafia, sinó la meua mà que es mou un poc sismogràficament. I no parlem de mots esborrats. Quan tracte d'apanyar-ne un encara es fa més i més il·legible.

Bé, l'estiu s'acaba i ací comencen ja els preparatius per a les festes del poble. La gent s'hi diverteix amb les vaques i el toro embolat, o fa cara seriosa a la processó, o balla i beu. Cadascú per allà on l'enfila.

Fins la teua. Records de Joana i, com sempre, una forta abraçada,

Pepe

15

JOSEP GARCIA RICHART A JOSEP IBORRA

València, 22 de setembre de 2010

Benvolgut Pep:

Vaig rebre dilluns la teua carta. A més que ja és una satisfacció per a mi rebre'n, aquesta m'ha estat especialment oportuna i et diré per què. Des de fa no sé quant estic d'un humor i una mala llet que no m'aguante. I la teua carta m'ha servit per

«desemboirar-me» i fer-me recordar que encara hi ha converses i activitats interessants i civilitzades. Les causes de la meua mala llet? No cal que les esmente perquè, almenys d'algunes, n'hem parlat moltes vegades. Tinc la convicció que el món actual és una autèntica escola per a l'aprenentatge de l'odi. He dit i repetit en diverses ocasions una frase d'un personatge d'Iris Murdoch que sempre tinc present: «El món és una podrida oligarquia organitzada per gàngsters». Què fer davant això? N'hem parlat algunes vegades: recordaràs les illes d'Aran i altres possibles «retirs». Però a la casa dels pobres no hi caben alegries; en tot cas, il·lusions, més o menys. Als pobres, doncs, no ens queda més que buscar rosegons. El senyor Sándor Marai diu: «a les cambres on visc he prohibit l'entrada a l'estrèpit demencial del món». Sí, però les cambres d'ara tenen tantes esclertes que no podem tancar, que l'estrèpit per força ens arriba. Repetesc. Què fer? En el meu cas ho tinc clar: llegir, escoltar música i fotre una merda de poemes (bé, perquè no em digues exagerat, ho deixaré en «merdeta»), i això quan tinc ganes, és a dir, quan estic normal, que no és sempre. El que no es conforma és perquè no vol. Això pel que toca a la meua actitud personal. Perquè en la matèria «aïllant» esteu també vosaltres i el que penseu i feu, els amics, els pocs amics que em queden. Però ja n'hi ha prou d'aquesta música. Ja em perdonaràs.

El passat dia 11 va ser l'homenatge a Bausset, com ja sabies. Va estar molt bé. Hi havia una gentada. Les oracions obligades van discórrer pels camins habituals en aquestos casos. Per a mi, només va desentonar el senyor alcalde del poble. Abans d'engegar la seua perorata, va fer pública l'adhesió a la acte i a Bausset... del senyor Rodríguez Zapatero! Allò era totalment extemporani, inoportú i una mostra més de la cínica hipocresia dels polítics, «importants» o d'anar per casa, tant és. L'acte va acabar estupendament: la capella (set membres) del *Misteri*, que es va desplaçar a l'Alcúdia, van interpretar tres fragments del *Misteri d'Elx*, preciosos. Jo vaig fer l'anada pel meu compte i vaig tornar a València gràcies a l'amabilitat del senyor Antoni Ferrando (i de la seua dona, que era la que conduïa). I a l'acte vaig seure amb Doro i Paco Pérez i les seues respectives dones.

Tant el Doro com jo ens vam veure ahir. Estem la mar d'orgullosos i contents que hages «rematat» el teu Cervantes. Espere que podré llegir-ne el text aviat, no? El documental de què et parlava en la meua carta crec recordar que es deia *L'enigma de Cervantes*.

I ara passe a l'apartat d'adquisicions, per no perdre el costum. He comprat, i llegit, una narració curta del brasiler João Guimarães: *Mentre la nit no arriba*. Una meravella. Després una novel·la d'un jueu polonès, Jurek Becker, *Jakob el mentider*. Potser la coneixes. Em sembla una novel·la ben notable, molt bona, vaja, segons el

meu modest criteri. I una tercera narració, també curta, d'un tal Andrei Guelàs-simov, *La set*. També m'ha agradat, però no tant com les abans citades. I una altra compra, aquesta musical: una simfonia, la 9, de... Mahler. Potser t'estranya una mica, a mi sí que m'estranya, però ho he fet per raons «personals». Una, perquè em cau bé el Norrington, un paio que, crec, va a la seua sense històries ni escarafalls. Tinc d'ell una *Flauta màgica* que està molt bé. I l'altra, perquè em va decidir la crítica que t'adjunte. Qui la firma, la crítica, és un senyor de qui em fie bastant. Altres estius solia enviar-te algun retall d'articles més o menys polítics que creia interessants. Ara opte per enviar-te aquest retall, de musical, perquè els anteriors m'importen un «pepino». Capritxós que sóc. A tot això, em tindràs que perdonar les meues manies davant Mahler, i altres. Sóc limitat, ho reconec. I potser una mica prou mandrós. De tota manera, que conste que jo no he negat mai l'alt valor de l'obra de Mahler. Això seria d'una burrera inadmissible. Per cert, em semblen molt encertades les teues observacions respecte als aplaudiments i els «bravos» als concerts. Això dels «bravos» especialment em sembla que és una aportació de l'operística: després dels gorgoritos de les dives, els entusiastes, com dius tu, s'esbravaven. Et preguntes, o em preguntes, si la meua vida no és massa solitària. Sí que ho és, però no per elecció meua. Un terme mig, tan difícil, però, seria l'ideal. Però això no depèn solament de mi. ¿Vols que et torne a endilgar una altra cita, a les que tan aficionat sóc? Té alguna cosa a veure amb aquest tema, però no l'abraça tot. Fa referència, diríem, a una part —si important o no és una qüestió purament personal. Bé, el senyor que ja he citat abans, Sándor Marai, diu: «Hem d'acceptar que els nostres sentiments no siguen correspostos, que les persones que estimem no responguen al nostre amor, o que no ho facen de la manera que voldríem». I d'aquest tema, també jo *no digo más*.

Un aclariment, ara que me'n recorde, a propòsit dels meus poemes de merda. El que siguen una merda no vol dir que deixe de fer-ne mentre puga. Perquè, al marge de qualitats literàries o el que siga, per a mi tenen un «valor» exclusivament personal. Per això els considere fora de la «crítica» dels altres, com deia l'Ovidi d'alguns dels seus. El fet que te'ls done a llegir a tu, per exemple, és una cosa que pense que és innata a tota escriptura, les notaries incloses. En el meu cas, el que passa és que potser pose a prova la teua amical paciència. Merda o no, seguiré fent-ne, de poemes. Acabe ja, entre altres coses perquè vull que la carta surta avui. I és que aquesta vesprada me n'aniré segurament a Polinyà, i això significa que fins a dimarts o dimecres vinent ja no sortiria. Una forta abraçada i el meu afecte per a Joana i tu. ☺

Richart